

DR. KALMÁR JÁNOS

MÁTYÁS KIRÁLY HADTÖRTÉNELMI EMLÉKTÁRGYAI

Nagy királyunk nevéhez fűződő ereklyetárgyakat, építészeti emlékeket, a könyvtártörténeti ritkaságokat, a Corvinákat, okleveleit stb. történészeink, kutató tudósaink kellő méltatással megismertették a nagyközönséggel, olyannyira, hogy korát, amelyben élt, éles megvilágításban láthatjuk.

Hadtörténelmi, fegyverrégészeti emlékeit azonban kevésbé ismertük, mivel túlnyomó részük mind ez ideig lappangott. Éppen ezért szerencsésnek mondhatók legújabb kutatásaink eredményei. Ezek folytán napvilágra kerültek azok az emlékek, amelyek idegen név alatt, vagy pedig elfeledve, eredeti jellegüktől megfosztva szerepeltek.

Mátyás király vértete

A bécsi volt udvari és császári, valamint hitbizományi gyűjteményekre vonatkozó magyar igényekkel foglalkozó döntőbizottság 1932. november 27-én írta alá Velencében a múzeumi és könyvtári állományok tárgyában kötött egyezményt. Az egyezmény alapján a Magyarországnak juttatandó műtárgyak jegyzékére a különböző vértetekeken kívül felvettek egy kifogástalan, jó állapotban levő teljes gótikus vértetet is, melyet azonban az osztrák állam nem adott ki gyűjteményéből.¹

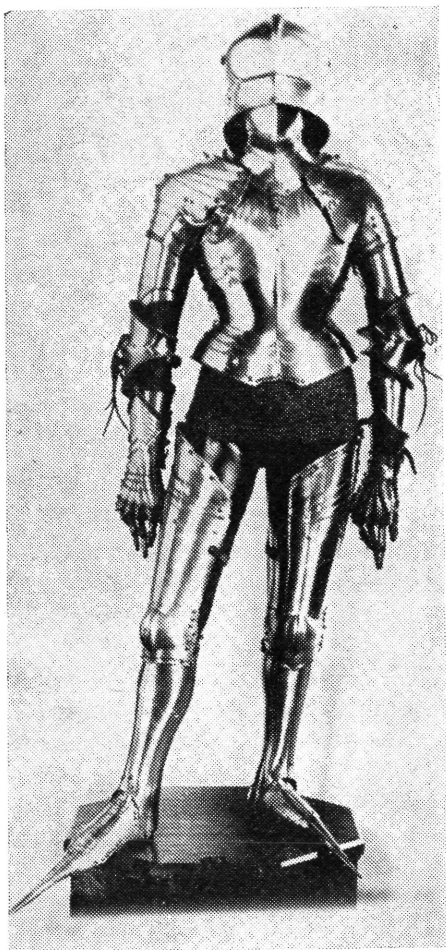
Ennek a gótikus vértetnek a kijelölése nem véletlenül, hanem mélyreható történeti kutatás eredményeképpen történt. Bizonyos volt például, hogy Mátyás király, mint ezt a reánk maradt ábrázolások sora is bizonyítja, éppen olyan gótikus vértetbe öltözködött, mint a korabeli divatú előkelőségek bármelyike.

A király korából a megszállás kapcsán számos magyarországi fegyver maradt osztrák területen. Nyilván a Habsburg-család tiroli ágának gyűjtőhajlama a magyarázat arra, hogy az említett fegyvertárgy végül is Zsigmond főherceg anyagai közé került.

¹ A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása, a Magyar Nemzeti Múzeumban. Katalógus. 1933.

A magyar megbízottaknak szemügyre kellett venniük az ő nevével kapcsolatos darabokat. Nyomban feltűnt, hogy a tulajdonába származtatott és a bécsi Waffensammlungban őrzött két pompás vértzet közül legfeljebb az egyik lehetett az övé. A fegyverzetek vállbősege azonos ugyan — mindkettő felnőtt emberé volt —, de a magasságuk között több mint 14 cm különbség észlelhető. Az alacsonyabbra szabott tehát *bízzást* lehetett a közismerten kis termetű Mátyás királyé. (1. kép).

Kétségtelen, hogy a király egy vértzete csakugyan Bécsbe került. Hogy éppen Zsigmond főherceg hagyatékába? — az átszármazás lehetősége mindenesetre elképzelhető, annál is inkább, mert Miksa király, a későbbi császár, a gyűjtőhajlamú Zsigmond főhercegnek ajándékozta

1. kép. Mátyás király gótikus vértzete (Bécs, Waffensammlung)

Mátyás király kardját és ágyúját is. Nagyon valószínű tehát, hogy egyéb Mátyás-ereklye is Zsigmond birtokába kerülhetett.

Leber alapvető munkájának tanúsága szerint a bécsi császári Hadszertár egyik termékét Corvinus-Hallénak hívták. Ott volt ugyanis kiállítva Mátyás király egy állítólagos vértete.²

Az ad hoc hagyomány kétségkívül hamis. Az illető darab késő XVI. századbeli készítmény és nyilván Johann Georg brandenburgi őrgróf tulajdona volt. Bizonyos azonban, hogy a hagyomány nem magától, nem a semmiből alakult ki, annál kevésbé sem, mert igen feltűnő, hogy éppen egy brandenburgi származású vértetre telepedett és ezzel forrott össze. Tudott dolog, hogy Korvin János özvegye, Frangepán Beatrix, 1509. január 25-én György brandenburgi őrgróf felesége lett. Ezáltal természetesen vagyona is jórészt brandenburgi tulajdonba ment át, s miután első férjétől könnyen örökölhette fegyvereket, valószínűleg örökölt is egy, az apósa számára készült, bizonyára nem hétköznapi kidolgozású gótikus vértetet. Innen kerülhetett az azután a tiroli ág tulajdonába, hol is korát és Zsigmond főherceg vértetével való hasonlatosságát is tekintve, a kortárs főherceg hagyatékává avatták. A brandenburgi család körében viszont, úgy látszik, megmaradt a hagyomány, hogy fegyverzetük egyik darabja a nagy magyar király tulajdonából való.

A bécsi fegyverregészek előtt akkor még nem tisztázódott e második, Zsigmond-féle vértet eredetkérdése. Legalábbis erre mutat az a tény, hogy a megjelent szakmunkákban a vértet mesterét igyekeznek meghatározni.

A bécsi Waffensammlung 1936-ban kiadott katalógusa szerint mind a két vértet Zsigmond főherceg tulajdonából származik, mindkettőnek a készítője Hans Grunewalt nürnbergi mester, keletkezési idejük pedig az 1470—1480-as évekre tehető.³

A bécsi vértetek 1949-ben Londonban rendezett kiállításának katalógusa a Zsigmond-féle vértet mesterét Lorenz Collmann személyében adja meg, készítésének idejét pedig az 1480. év körüli időben rögzíti. A másik vértetet, nyilván mint bizonytalan származásút, nem állították ki.⁴

Bruno Thomas, a vértetekről írt egyik művében, a két Zsigmond-féle vértetről megemlíti, hogy az egyik Lorenz Collmann augsburgi mester alkotása, a másik pedig ismeretlen eredetű német munka, 1470—1480-ból.⁵

Az említett, aprólékos finomsággal készített, pompás művű vértet jellegzetes példánya a XV. század végi lovagi harci öltözetnek. Áttört

² Fr. Leber: Wien's Kaiserliches Zeughaus. Wien, 1846. 140. o.

³ A. Gross—B. Thomas: Katalog der Waffensammlung. Wien 1936. 23. o.

⁴ B. Thomas: Exhibition of Armour of Kings and Captains from the National Collections of Austria. London, 1949. 3. és 13. szám.

⁵ B. Thomas: Harnische. Wien, 1947. 22. o.

művű, csipkefinomságú szegélyezése, az egyes alkatrészek csúcsíves kiképzése a gótikus építőművészet díszítő motívumaival tart rokonságot. A mellvasat három csúcsba futó rátéttel erősítették meg, egyben mozgathatóra alakították ki (a nyeregben való előrehajlás megkönnyítésére.) Az állat a mellvasra mereven felékelt állvért fedi, amelyre az e korban divatozó „salade” sisak borul.

Feltűnően finom vonalvezetésű a derék kiképzése, amely csipőben karcsúvá válik, s hozzá áttört szegélyezésű csatakötény járul. A vállvérthez könyökvért kapcsolódik, szélesen kialakított könyökvért-pilangóval. A kezét csúcsíves díszítésű, aprólékosan finom kidolgozású, minden ujjat külön-külön borító vaskesztyű takarja.

A felső lábszárvért mozgathatóan egymásra csúsztatott lemezsávjain a mellvason is megfigyelt áttört művű díszítést találunk. Elegáns az alsó lábszárvért vonalvezetése és kidolgozása is. A vassaru csúcsára, az akkori divatnak megfelelően, 20 cm-t meghaladó hosszúságú vascsúcsot erősített a mester.

Múzeumaink nem rendelkeznek egyetlen Mátyás-korabeli vértezettal sem, pedig a történelem bizonyága szerint ezekből elképesztően gazdag sorozatnak kellett használatban lennie.

Egyik emlékünknön azonban a király vértezetben van ábrázolva: ez a bautzeni vár Mátyás szobra, az 1486. évből. Bautzen — azon külföldi városok közé tartozik, amelyeknek magyar nevük is van Buduszin — Ortenburg nevű várának tornyát ékesíti Mátyás király kemény mészkőből való szobra.⁶

A király gótikus fölkében ül a trónján, lábát egy előtte nyugvó oroszlánon pihenteti, feje fedetlen, leomló dús hajzattal. Testét díszes, gótikus ízlésű, teljes vértezet fedi. A mellvas két, csipkés szegélyezésű részből tevődik össze, csúcsán stilizált liliomalak díszlik. Csipkézett széllűek a csatakötény lemezsávjai is. Bal vállát és ölét dús redőzetű palást takarja, jobbában kormánypalcát, baljában pedig országalmát tart. Arca, az akkori olasz divatnak megfelelően, szakálltalan és bajusztalan. (2. kép).

A ruházat mellett reánk nézve azonban az a körülmény a legfigyelemreméltóbb —, amint azt a bautzeni annalesek feljegyzik —, hogy Lausitz akkori kormányzója, Stein György — a király 1481. október 29-én nevezte ki — különös gondot fordított arra, hogy a szobor a királyhoz tökéletesen hasonlítson.

A szobrot Stein kormányzó Mátyás rendeletére készítette, kifaragása három esztendeig tartott. A szobrot befalaztatása után még három ízben vették le, sőt Budára is elküldték, hogy a művész a király arcvonásait híven eltalálja.⁷

⁶ Wenzel Gusztáv: Mátyás király egykori szobra Buduszinben. Archaeológiai Közöny, 1859. I. k. 239. o.

⁷ Szendrei János: Magyar Hadtörténeti Emlékek. Budapest, 1896. 284—285. o.

2. kép. Mátyás szobra Bautzen tornyában. (1486)

Ez annyit jelentett, hogy a király arcvonásait az udvarban működő szobrászok dolgozták át a valóságnak megfelelően, és csak miután ez megtörtént, állították fel véglegesen. A szobron így nem csupán Mátyás 1486-ból való leghitelesebb arcképét, hanem a valóságban viselt hadiöltözetének hú mását is szemügyre vehetjük.

Ugyancsak gótikus vértézetben látjuk Mátyást a Philostratos-korvina kezdő lapján is.

A rendelkezésünkre álló emléanyag kapcsán is nyilvánvaló tehát, hogy a király feltétlenül rendelkezett korában divatos gótikus ízlésű lovagi teljes vértézzel és azt minden valószínűség szerint viselte is alkalomadtán.

A legújabb kutatások szerint Zsigmond főherceg 1486-ban vértézetet ajándékozott Mátyás királynak, melyet az Innsbruck-Mühlaui császári vértverő műhely készített.⁸

Igazolva látjuk tehát azt a tényt, hogy a bécsi Waffensammlung Zsigmond főherceg nevére írt vértézetei közül az egyik példány Mátyás király tulajdona volt.

Mátyás király kardja

Stöcklein leírásából tudomásunk van egy Mátyás-féle kardról, amelyet az isztambuli Topkapi Saray gyűjteménye őriz.

Stöcklein a gyűjtemény leírásában a következőképpen említi meg ezt a kardpéldányt: „A magyarországi hadjáratok során is sok magyar kard került Istambulba. Egy egyszerű kardon a csőrében gyűrűt tartó holló berakott képe látható, Corvin Mátyás címere”⁹. A szerző képet nem ad, így pedig nem lehet megállapítani, hogy ez a pengebélyeg a királyé-e, vagy pedig atyjáé, Hunyadi Jánosé.

Magyarországon, az Árpád-kortól kezdve, leleteinkben kimutatható a nyugati kardfejlődés valamennyi változata. A XV. század második harmadában Magyarországon a kardok markolatgombja levágott sarkú téglalap formát ölt, az egyenes keresztvas-szárak ellaposodnak és fekvő „S” alakban hajlanak meg. Ebben az időben megy végbe a szabályára való áttérés is: amikor hazánk harcolni kényszerül a törökkel. A markolatot és a keresztvasat változatlanul meghagyva, az egyenes pengét — a törökségtől kapott impulzusra — hajlott, egyélű penge váltotta fel. Az újfajta fegyverre való áttérés Hunyadi János korához kapcsolható.

Hunyadi János 1444-ben Pozsonyban 2000 db kardpengét rendelt, azzal a feltétellel, hogy minden egyes pengébe a gyűrűt tartó hollós címer legyen beverve. (Hunyadi Jánosnak 1444-ben a várnai csatában még nem volt gyalogsága, 1448-ban azonban, a rigómezei csatában,

⁸ Die Innsbrucker Plattnerkunst. Katalog. Innsbruck, 1954. 18. o.

⁹ H. Stöcklein: Die Waffenschätze in Topkapu-Saray Müzesi zu Istanbul. Ars Islamicks. Vol. I. Part. II. S. 207.

már 2000 zsoldos gyalogosa vett részt.) Elképzelhető tehát az is, hogy Topkapi Saray kardpéldánya a rigómezei csatából származik, és ebben az esetben Hunyadi János nevéhez kapcsolható.

A bécsi likvidációs tárgyalások kapcsán kaptuk meg a Waffensammlung-ból Mátyás király kardját. Egyenes, kétélű pengéjének egyik oldalán „MATIAS CORVINUS REX UNGARIAE” a másikon pedig „PRO REGE DIVINA LEGE ET GREGE” maratott szöveg olvasható. Aranyszítt vasból készült markolat-kosárzata a XVII. században divatozó nyugati mintájú kosarakkal azonos kiképzésű és azonos korúnak is tekinthető, a pengével együtt. Markolata egyenes, gombja bordázott díszítésű, fordított csonkakúp alakú. Elülső keresztvas-szára felfelé ágazik, kézvédő pántot alkot, hátsó szára pedig lefelé hajlik.¹⁰

Az osztrák császári gyűjteményben — még az Ambrasba telepítés előtti időben — valóban szerepelt Mátyás királynak egy kardja, amelyet Miksa császár ajándékozott 1491. január 16-án tiroli Zsigmond főhercegnek. Ez a Mátyás-féle kard valami módon elveszhetett, de Martinus Zeiler még láthatta Innsbruckban, mert Itinerarium Germaniae című művének 351. oldalán így ír róla: „Mátyás magyar király kardja, amelyet akkor használt, amikor fekete serege Bécs előtt táborozott.”¹¹

A hozzá fűződő nevezetes hagyomány miatt az eredeti példány eltűnésébe nyilván nem nyugodtak bele, ezért készíthették helyébe ezt a példányt. Nemcsak a kard külső alkata, a penge szövegében előforduló MATIAS szó írása sem felel meg a XV. századi írásmódnak. Miksa király, a későbbi császár, nagybátyjához szóló levele így szól: „So er wider unser Haws Oesterreich gebraucht.”¹² Magyarul a szöveg így hangzik: „Amelyet a mi ausztriai házunk ellen használt.”

A Mátyás király-féle számszeríjak

Számszeríjak vonatkozásában a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye valóban gazdagnak mondható, hiszen nyolc példánnyal szemléltetheti a XV. század második felében használatos távolra ható vadász-fegyvereket.

A számszeríj, a legősibb mechanikusan megszerkesztett lövőfegyver, hazánkban a huszita háborúk folyamán terjedt el, erre mutat neve is, amely a szláv „samostrij” szóra vezethető vissza, és eredeti jelentése „magától lövő íj”.

Ezek a számszeríjak csaknem azonos külsejűek, így tehát méltán egyazon magyar műhelyre gondolhatunk. Felépítésükben a kor magas szinten álló íjgyártó iparát is beszédes módon példázzák.

¹⁰ Id. bécsi Katalogus, 45. o.

¹¹ Uo. 45. o.

¹² Uo.

A múzeum naplókönyvének bejegyzése alapján megállapíthatjuk, hogy ezek a számszeríjak Nagyszebenből származnak és vétel útján jutottak a gyűjteménybe. Feltevésünk szerint tehát ezek a fegyverek a Nagyszebenben a XV. század folyamán működő nagynevű íjgyártó cég termékei.

Ha a nagyszebeni íjgyártó cég történetét kutatjuk, sok érdekes adat jut birtokunkba. A hajdani virágzó cég 1482-ben még külön tornyot védett a város védelmi berendezéséből. A számszeríj előnyös használhatóságára jellemző, hogy Nagyszeben városának 19 tornyában 117 darab számszeríj, 15 darab felhúzókészülék — tekervény — és sok ezer számszeríjhoz való nyíl volt számontartva az 1492—1493 évi fegyverösszeírások szerint.¹³

A számszeríjak részletesebb ismertetését¹⁴ mellőzzük, figyelmünket csupán rétegezetten összeragasztott, szarulemezekből álló ívük borítására összpontosítjuk. Az íveket, nehogy a szarulemezek közé nedvesség húzódhassék be, pergamennel borították, illetve ragasztották le. Ezeket a pergameneket sárkányalakos, vadászjelenetes ábrázolásokkal, vagy pedig reneszánsz ízlésű lombozatokkal díszítették.

Megemlíthetjük, hogy a nagyszebeni Bruckenthal-múzeumban őrzött, az ottani íjgyártó cég gyártmányai közül való számszeríjpéldányok ívét díszítő pergamének mustrái a mi példányainkon levőkkel mindenben azonosak. Ez a körülmény is nagyszebeni eredetük mellett szól.

Az ívet díszítő vadászjelenetes pergamennel részletesen kívánunk foglalkozni. Az ív egyik oldalán főkötőszerű süveges (csuklyás), rövid kabátba öltözött vadászt látunk, hosszú orrú, letúrt szárú csizmában. Jobbjában szigonyszerű vadászlándzsát tart, baljával vadászkürtjét emeli szájához, oldalán vadászkés. Az alakot leveles-ágas lombozatok veszik körül, akárcsak az előtte futó szarvast, amelyet nyakörves vadászeb üldöz. A vadász alakja mögött — az elválasztó vonalon — címerpajzsban, faágon álló, a csőrében gyűrűt tartó hollót, a Hunyadi-család címerét láthatjuk.

Az ív másik oldalán, ugyancsak lombozatok között, lovas vadászt látunk alacsony magyar nyeregben, csomóra kötött farkú lován díszes nyeregtakaróval (caperatum). A vadászt is körülölelő lombozatban láthatunk még egy elejtett őzet, két vadászeb között. A vadász jobbjával a ló kantárját tartja, baljában hosszú, egyenes pengéjű vadászkardját emeli vágásra.

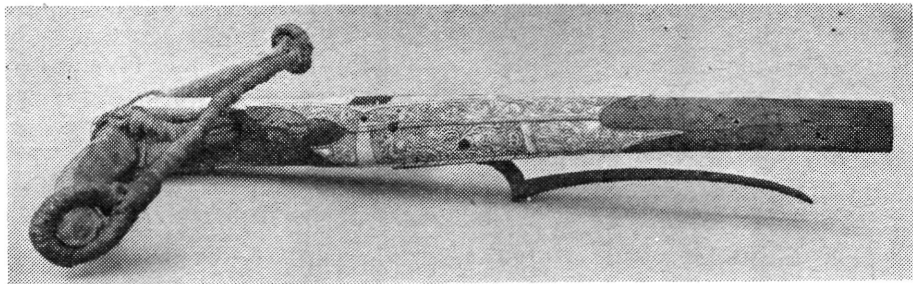
A vadász letúrt szárú csizmáján hosszú szárú, tarajos lovagi sarkantyút visel. Rövid zekéjének mellére, címerpajzsban, a magyar pólyás (helyesebben hét vágásos) címer van hímezve. A vadász feje fedetlen, dús haja a vállára omlik.

¹³ J. Bielz: Die Hermannstädter Armbrüste. Mitteilungen aus dem B. Bruckenthalischen Museum. 1934. IV. 37—39. o.

¹⁴ Dr. Kalmár János: A középkori számszeríj. Budapest, Technikatörténeti Szemle, 1964. III. 97—121. o.

A vadász alakjában Mátyás királyt véljük felismerni; ezt a feltevést támasztja alá a mellén látható magyar országcímer, a lovagi sarkantyú, a fedetlen fej, a dús hajzat, amely körülményt a következőkben az egyik bécsi pavézára festett, Szent György lovagként ábrázolt Mátyás királynál is megfigyelhetjük.

Igy válik érthetővé a számszerijunkon a Hunyadi-címer jelentkezése. Ezek a számszerijak tehát Mátyás király vadásztársai vagy pedig udvari vadászai számára készültek a nagyszebeni íjgyártó céh műhelyeiben.

3. kép. Számszerij Mátyás tulajdonából (New York, Metropolitan Museum. 1489)

A New York-i Metropolitan Museum őrizetében találjuk Mátyás király számszeriját. Ez a számszerij is vadászati célokra készült, faragott díszítésű törzse vésett művű csontlemezekkel borított. A számszerij csontlemezein megfigyelt ember- és állatalakok, címerek és egyéb heraldikai elemek élénk színben tárják elénk a király kora magas szinten álló csontfaragó iparának művészi készségét.

A számszerij törzsének egyik oldalán találjuk Dalmácia gótikus ízlésű, három leopárdfejes címerképét címerpajzsban, alább teljes gótikus vértetben Szent György alakját, aki lándzsájával dőfi le a lábánál fetrengő sárkányt. A lovag jobbjaival a derekára kötött hosszú, egyenes lovagi kardot tartja.

Feltűnő, hogy a lovag nem viseli az e korban divatos, úgynevezett „salade” sisakot, amely a gótikus vértetek velejárója volt, holott a Szent György ábrázolásoknál a sisakot soha nem hagyják el. Feltűnő ezen kívül a lovag vállára omló, a homlok fölött átkötött dús hajzat. Úgy találjuk, mint ahogyan dolgozatunkban később ismétlődik, hogy a faragást végző mester az ábrázolt lovagban Mátyás királyt igyekezte megjeleníteni.

A sárkány alakja alatt fordított helyzetben megfaragva láthatjuk a tiltott fa alatt álló, annak gyümölcséből evő Ádám és Éva meztelen alakját, a fa törzse körül pedig a kígyó csavarodik. Alattuk jobbra né-

ző, bajusztalan, fején csúcsos sapkát viselő szakállas férfi mellképét találjuk.

A törzs másik oldalán, az előbbihez hasonló címerpajzsban, Csehország oroszlanos címerképét látjuk, az oroszlant — helytelenül — egyfarkúnak faragva, ez alatt pedig egy sárkányalakot, amelynek hosszan megnyúlt farka stilizált lombozatokká alakul át. A sárkány alatt — szintén fordított helyzetben — ismételten az Ádám—Éva jelenetet figyelhetjük meg, de itt mindkettőjüket hosszú, redős ruhába öltöztette a faragómester. Alább egy szembe néző, ugyancsak szakállas, de bajuszos férfifejet találunk.¹⁵

Számunkra a legtöbbet az jelenti e számszeríjon, hogy a törzs alatt stilizált, kettős gótikus ablakot formázó ábrázolás látható, melynek középső oszlopa körül mondatszalog csavarodik a készítés idejét, az 1489-es évet rögzítve. Ez alatt — tölgyleveles, koronás, rostélyos-sisakos címerpajzsban — felül a vágásos és kettőskeresztes magyar címet (hármashalom nélkül), alább a faágon álló, csőrében gyűrűt tartó hollót, a Hunyadi-ház címerképét faragta ki a mester. A címer sisakdíszé felletti tölgyleveles korona alapján a számszeríj vadászfegyver-jellegére következtethetünk.

A számszeríjnak csontlemezekkel el nem borított felületeit indázatos díszítés ékesíti. (3. kép).

Mátyás király mozsara

Az innsbrucki Hadszertár felszereléséről szóló, 1517. évben készült inventáriumban levő rajz alapján ismerjük azt a követő mozsarat, amely szintén Mátyás király nevéhez kapcsolódik.

A mozsarat Miksa császár 1490-ben, Székesfehérvár bevételénél zsákmányolta. Ez a mozsár „Konstantinápolyi nagy császár” néven az innsbrucki Hadszertárba került.

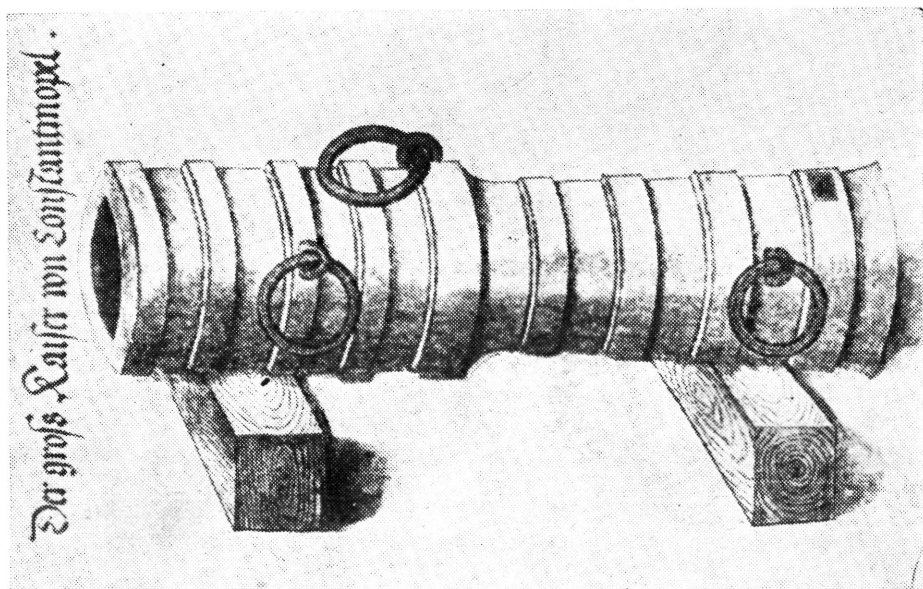
Miksa császár nagybátyjához, tiroli Zsigmond főherceghez írt levelében említi, hogy mihelyt a Dunán a fagy felenged, egy nagy ágyút fog neki küldeni, amelyet a török császár Belgrád alatt használt és amelylyel annak idején Mátyás király dicsőséges dolgokat cselekedett volt.

A levélből kitűnik, hogy a mozsár zsákmányként került Mátyás birtokába, majd onnan Székesfehérvárnál császári tulajdonba.¹⁶

A Miksa császár által lerajzoltatott mozsár felirata: „Der gross Kaiser von Constantinopel.” Két részből tevődik össze. A kisebb átmérőjű hátsó rész a löporkamra, a végén négyszögletes felporzó csatornával, az első, nagyobb átmérőjű rész a tulajdonképpeni mozsár, amelyből a kőgolyót kilőtték.

15 B. Dean: A Crossbow of Mathias Corvinus. 1489. Bulletin of the Metropolitan Museum of Art, 1925. 154—157. o.

16 A. Eessenwein: Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen. Leipzig, 1827. 52. és 54. o.

4. kép. Mozsár, amelyet Mátyás király zsákmányolt a töröktől. (Az innsbrucki hadsértár 1517. évi kézíratos inventárjából)

A mozsár testén látható karikák a cső emelésére szolgáltak. Az egész mozsártest vasgyűrűkkel van erősítve. (4. kép).

Parittyalövedék Mátyás nevével

Meg kell emlékeznem egy jelentéktlenebb tárgyról, amely azonban szintén a király hadseregének felszereléséből származik. Két végén hegyesre kalapált hengeres ólomdarabka ez, amelyen egy már kivehetetlen címerkép mellett a MATHIAS név olvasható. A Kreuzenstein várában levő Wilczek-gyűjtemény őrzi. Nyilvánvaló, hogy ez a parittyalövedék Mátyás parittyásáé lehetett.

Adatunk van arról, hogy abban a csapatban, amelyet Kapisztrán János vezetett Nándorfehérvár felszabadítására, parittyások is voltak. Ezekről feljegyezték, hogy igen eredményesen harcoltak. Mátyás is alkalmazott hadseregében parittyásokat. E fegyver találati pontossága oly nagy volt, hogy 120—160 lépésre biztosan el lehetett találni vele egy embert.¹⁷

A budai várban folyó ásatásokkor is előkerült egy színes kályhacsempetöredék, amely Mátyás királyt ábrázolja parittyával a kezében.¹⁸

¹⁷ Dr. Kalmár János: Régi magyar fegyverek. Budapest, 1971. 132. o.

¹⁸ Dr. Kalmár János: Parittyáábrázolásos kályhacsempé a XV. századból. Archeológiai Értesítő, 1951. 132. o.

Mátyás király nyerge

Mátyás király nyergét a bécsi Waffensammlung őrzi. A nyereg Bécs visszafoglalása után került — zsákmányként — Miksa király, a későbbi császár birtokába, aki a kényelmes, alacsony, magyar típusú nyeret személyes használatába vette. Emiatt azután mint Miksa császár nyerge került a köztudatba és neve alatt állítják is ki. A bécsi Waffensammlung 1936. évben kiadott katalógusában magyar nyeregként szerepel, ugyanúgy kengyelét is magyaros formájúként ismertetik.¹⁹

A vörös bőrrel borított nyereg arany és ezüst indamintázatokkal díszített. A kápa szélei sárgaréz szalaggal szegettek, elülső kápája felugrik, összenyomott kagylós gombban végződik; hátsó, alacsony kápája kettős ívűre alakított. Ez a kialakítás nyomon követhető a Zsigmond korabeli úgynevezett „elefántcsont” nyergekig, amelyek ugyancsak kettős karélyozással vannak kiképezve.

Ez a nyeregfajta tehát az elefántcsont nyergek leszármazottjának tekinthető. A nyereg bőrborítása mélyen aláhullik és lebernyegként borul a ló hátára. Kengyelének talpalója négyszögletes lappá szélesedik, szárai körte alakúak. (5. kép.)

A fekete sereg gyalogsági állópajzsai

Bécs Város Történeti Múzeuma a huszita haditechnika késő gótikában gyökerező, egyetlen s egyben leggazdagabb gyalogsági állópajzsorozatát őrzi. Az állópajzsok eredetileg a cseh huszita zsoldos gyalogság védőfegyvereiként szerepeltek a XV. században.

Mátyás király beszervezte hadseregébe a huszita gyalogságot, majd a csehek lovagrendi elemeiből állandó zsoldos sereget alkotott. A zsoldos hadsereg pajzsos és páncélos, vértezett gyalogsága a védelmi elemet jelentette a hadseregben.

A király halála után a bécsi magyar őrséget lefegyverezték, a fegyvereket a város hadszertárába sorozták be. Azokat a példányokat, amelyek cseh—magyar stb. heraldikai elemeket viseltek, átfestették Bécs város — fehér alapon vörös kereszt — címerével. Az átfestés miatt sok állópajzs, középkori nevén „pavéze” (pavese), nemzeti hovatartozását ma már csak a másodlagos festékréteg eltüntetésével lehetne megállapítani.

A pavézéket átfestő mester elsősorban a magyarországi és a Hunyadi-címereket tüntette el, de ezeken kívül a cseh—huszita jelleget őrző címerek is veszendőbe mentek.

Dolgozatunkban jelenleg csupán a Mátyás személyét érintő címerekkel díszített gyalogsági állópajzsokat, pavézéket ismertetjük.

¹⁹ A. Gross—B. Thomas: i. m. 34. o.

5. kép. Nyereg, Máttyás tulajdonából (Bécs, Waffensammlung)

Bécs város hadszertárának XV. századbeli számadáskönyvei a pavézék felől értékes adatokat nyújtanak számunkra: az Inventárban olvaszuk, hogy 1493-ban Erhart Lisstinger bécsi festő „32 pafesen zu pessen und die schilt zu verneuen”, tehát 32 pavézét javított, felújított.²⁰ Ennyi pavézét festett tehát át a mester Bécs város címerével.

Térjünk ki néhány szóval a „pavéze” nevének eredetére: a középkori görögben a pajzs neve *pabedzion*, *pavedzion*, amely nagyobb méretű védőeszközt jelent. A középkori latinban *pavisorius* néven fordul

²⁰ Das Wiener Bürgerliche Zeughaus. Historische Museum der Stadt Wien. Wien, 1960. 24–26. o.

elő. Francia neve *pavois*, az olaszban *pavese*, ugyanúgy a román nyelvben is. Cseh neve *pavéza*, az északi szláv nyelvben *paizs*. Téves tehát azon elterjedt nézet, hogy a pavéze szó Pávia város nevével kapcsolható össze.

A Bécsben őrzött 68 darab pavéze közül mindössze 9 példányról lehet megállapítani, hogy Mátyással kapcsolatosak. A többi példány azonban szintén Mátyás király foglalási idejéből való és valamennyi fekete seregének fegyverzetéhez tartozott.

Az első pavéze-példányon meglehetősen durván festett hármaskeret-sávot figyelhetünk meg. A belső mezőben, felhőkből kitörő sugarak alatt láthatjuk a Szent György-jelenetet: a lovag a kardjával dőfi le a sárkányt. Jobb oldalánál az osztrák pólyás (Babenberg) címer, baljánál pedig Magyarország hármaskalmon álló kettőskeresztes címere található.²¹

A pavéze heraldikai értelemben vett alsó jobb sarkában levő címer — vörös alapon ezüst szarufa, megtűzdelve hét ezüst csúccsal — Tas (Protasius) von Boscowitz olmützi püspök címere, a bal sarokban pedig — vágott címerpajzsban, vörös alapon, négy fehér, felfelé álló csúcs, alul pedig fehér mezőben két vörös csúcs (heraldikai háromszögek) — az olmützi püspökség címere díszlik. A címerek bizonyossága szerint ez a pavéze egy, az olmützi püspök, Tas von Boscowitz szolgálatában álló gyalogos felszereléséhez tartozott.

A címerek kiterjedtebb vizsgálata közelebb visz Mátyás király személyéhez. Az olmützi püspök a Boscowitz-család černahorai ágából származik, jelentős politikai szerepet játszott a cseh korona és Mátyás közötti harcokban. Püspöki kinevezése előtt Podjebrad György bizalmasa volt, brünni prépost korában, 1457-ben pedig — mint választott olmützi püspök — Podjebrad György politikáját támogatta. Az ő szerepének köszönhető, hogy a morva országok behódoltak Györgynek.

A szentszék nyomására 1466-ban Mátyás király pártjára tért át, akinek ezentúl diplomáciai megbízottja lett a Györggyel és a lengyel Kázmérral való fontos tárgyalások alkalmával. Az ő műve volt, hogy Mátyást 1470-ben Olmützben — titokban — cseh királlyá választották.

Fontos szerepe volt később is az Ulászló és Mátyás közötti tárgyalásoknál, amelyek 1478-ban az olmützi békével és a cseh korona országrészeinek elosztásával, a két uralkodó közötti megegyezéssel végződtek. Ulászló ekkor csupán Csehországot tartotta meg, Mátyásé lett Morvaország és a cseh korona több mellékországa, Szilézia, Lausitz, azaz a joggal együtt, hogy a cseh királyi címet Mátyás viselheti. Mátyás

²¹ Dr. Kalmár János: Hunyadi Mátyás bécsi hadseregének pajzsai. Folia Archaeologica XVIII. 1966/67. 158. o., 65. kép. W. Denkstein dolgozatában a hármaskalom-kettőskeresztes címert Felsőmagyarország címereként írja le. Pavesen böhmischen Typs... Sborník, Nár. Mus. Praha, 1965.

ceh királyi címét a császár is elismerte az ausztriai hódítások alatti tárgyalások folyamán.

Az olmützi püspökkel együtt Olmütz városa is Mátyás pártjára állt, a püspökség köteles volt Mátyást katonailag is támogatni.²²

Ezek a politikai körülmények vetnek élénk fényt a pavézéken megjelenő cseh címerekre.

Mátyás király még a cseh háború befejezése előtt hadat indított III. Frigyes császár ellen. A háború folyamán 1477—1485 között igen jelentős eredményeket ért el: Bécsújhely elfoglalása után — a hadijog alapján — már Alsó-Ausztria urának tekintette magát. Okleveleiben, régi címei után, megjelenik a „nec non dux Austriae” formula is.

A magyar határtól az Enns vonaláig valamennyi fontos hely Mátyás kezében volt, a fegyverszünet is a magyar király birtokában hagyta a meghódított alsó-ausztriai tartományt.

Ez a hadihelyzet magyarázza meg Mátyás címere mellett az ausztriai pólyás címer jelenlétét a pavézén.

Eredetileg három pavéze volt azonos módon megfestve a magyar, az osztrák és a Boscowitz-címerekkel; a leírt példányt érintetlenül hagyták, kettőt azonban átfestettek Bécs város címerével. Ez a későbbi ráfestett bécsi címer lefedi az egész belső mezőt, Szent Györgyöt, a címerekkel együtt. Az alsó két kis címerpajzs megmaradt ugyan, de a címerképet durva módon átfestették. Mindössze a felhőből aláhulló sugarak maradtak épségben.²³

Nyilván győzelmi trófeaként hagytak érintetlenül, átfestés nélkül egy pavézét, amelyen Magyarország és a Hunyadi-család címere ékeskedik. A képes mezőben, felhőből előtörő sugarak alatt, a Szent György-jelenetet találjuk művészi kézzel megfestve. Háttérben a várkastély és a királykisasszony alakja látható. Az alsó mezőben Krisztus-monogram látszik.

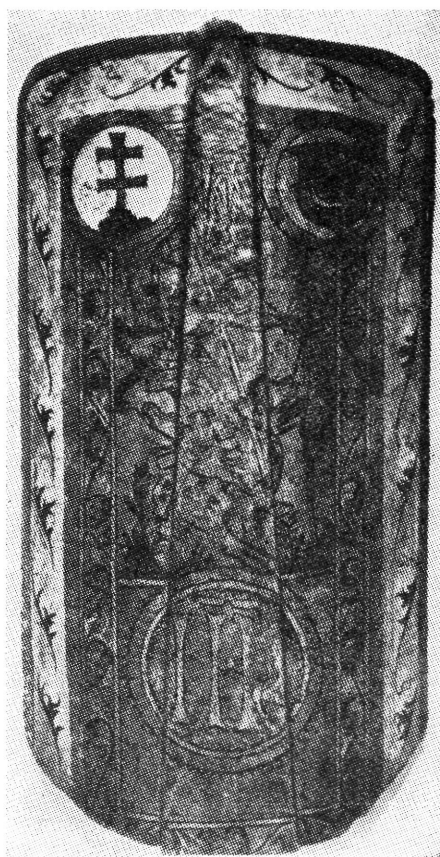
A felső, a heraldikai jobb sarokban, köralakú mezőben találjuk a kettős keresztet magyar címerként, a bal sarokban pedig a faágon álló, csőrében gyűrűt tartó hollót, a Hunyadi-család címerét. A pavézét kettős keretezés díszíti, egy külső, levegős, lombozatos és egy belső, levelesindás növényisor.²⁴ (6. kép)

Egyazon mester az alkotója a következő pavézénknak is: a Szent György-jelenet át van erre a példányra másolva, mindössze a háttér lombozat-díszénél találunk némi eltérést. Az alsó mezőben piros-fehéren kockázott sást, Morvaország címerét találjuk. Számunkra különös érdekességgel bír ez a pavéze, mivel ez is a király személyi testőrségének felszereléséhez tartozott. A felső szint két medaillonjában a ma-

²² Denkstein: i. m. 127—130. o.

²³ Dr. Kálmár: i. m. 160. o. 37. kép.

²⁴ Uo. 175. o. 83. kép.

6. kép. Állópajzs (pavéze) Magyarország és Mátyás címerével (Bécs, Bécs város Történeti Múzeuma)

gyar ország- és a Hunyadi-címer látható, amelyeket a nap és hold — emberi arcot ábrázoló — képeivel festettek át.²⁵

Hasonló átfestésre gondolunk a következő példánynál is, amelyen szintén a Szent György-jelenet ábrázolása díszel, ugyanazon mestertől. A lovag felett felhőből előtörő sugárkéve díszlik. A felső két sarokban levő medaillonokat, amelyekben a magyar és a Hunyadi-címerek helyezkedtek el, Bécs város címerével festették át. Belső keretezése minusculás betűsor, a külső pedig indázat.²⁶

Egy másik pavéze szintén a Szent György-jelenettel van díszítve. A lovag feje felett napsugaras díszítményt figyelhetünk meg itt is; az előbbihez hasonlóan jelenik meg a két kör alakú madaillon ezen a paj-

²⁵ Uo. 176. o. 84. kép.

²⁶ Uo. 177. o. 85. kép.

zson is, ugyanúgy átfestve, mint ott. A pavéze keretezése kúszó növényzet. Újdonság, hogy az alsó mezőt elfedő bécsi címer itt zsinóron függ.²⁷

A következő pavéze belső mezejét teljesen kitölti Szent György alakja. A háttérret lombozat borítja. A felső két sarokban levő kör alakú medaillonokban — mint az előbbieken esetében is — eredetileg a magyar és a Hunyadi-címer látszott, itt azonban később csillagképekkel festették át őket. A két medaillon közé festették a bécsi címert.²⁸

Az eddig tárgyalt pavézéktól merőben elüt az a példány, amelyik már külsejében is eltér a korábban tárgyalt, széles, gyalogsági fajtától. Keskenyebb alkatú, a közepén végighúzódnak előreugrás viszont jóval szélesebb, mint az előbbieken. Mondhatjuk, hogy ez a legszebben megfestett pavéze, részleteiben is a legragyogóbb művészi alkotás.

A keskeny mezőben, felhőből alátörő sugarak alatt, Szent György lándzsával döfi le a lábánál fetrengő sárkányt. A lovag alaposabb vizsgálatakor szembeötlő a portrészzerűen, aprólékos finomsággal megfestett arc. A lovag feje, amint látjuk, nincs természetes helyzetben a törzshöz viszonyítva. Az arc megfestése egy másik mester kezemunkájára vall: a lovag tekintete nem a ledöfött sárkányra irányul.

A lovag feje fedetlen, homlokát diadém övezi. Mindezen megfigyelések arra engednek következtetni, hogy ez az ábrázolás, Mátyás király fiatalkori képmása lehet.

A lovag vértete nem a szokásosan ismétlődő gótikus vértet az 1470-es évek utáni divat szerint, hanem a „Kastenbrust”, amely a korábbi, az 1440-es évek utáni koragótikus vértet típusa. A lovag oldalán hosszú markolatú, gótikus kard függ. A fegyverzet tehát az 1470-es évek előttre határozza meg a pavéze korát.

Feltűnik mindezekon kívül, hogy a pavéze — alakra — nem gyalogsági állópajzs, hanem előkelő magyar lovasharcos védőfegyvere lehetett. Lehetséges, hogy ez a pavéze a király közvetlen környezetéhez tartozó, udvari, vagy testőri szolgálatot tevő magyar vitéz tulajdona volt.²⁹ (7. kép).

Figyelemre méltó, hogy a római Vatican-könyvtárban őrzött „Vir dolorum”-ot és az „Arma Christi”-t ábrázoló nagy miniatúrán, amelynek előterében Mátyás király térdelő alakját látjuk, a király arcvonásai nagy hasonlatosságot mutatnak a pavézénkon megfestett Szent György lovag arcvonásaival. A miniatúra 1469-ből való.³⁰

Véleményemet igazolni látszik az ábrázolt lovag sűrű haja, amely sisakot viselő harcos számára nem mondható a legalkalmasabb hajviselésnek. Mátyás királynak viszont, mint ahogyan azt a Szépművészeti Múzeumban őrzött márvány domborművén láthatjuk, vállára omló,

²⁷ Uo. 165. o. 73. kép.

²⁸ Uo. 177. o.

²⁹ Uo. 182. o. 91. kép

³⁰ Róma, Bibliotheca Vaticana. No. 1164. Missale Pol. 126. o.

7. kép. Pavéze Mátyás képmásával (Bécs, Bécs város Történeti Múzeuma)

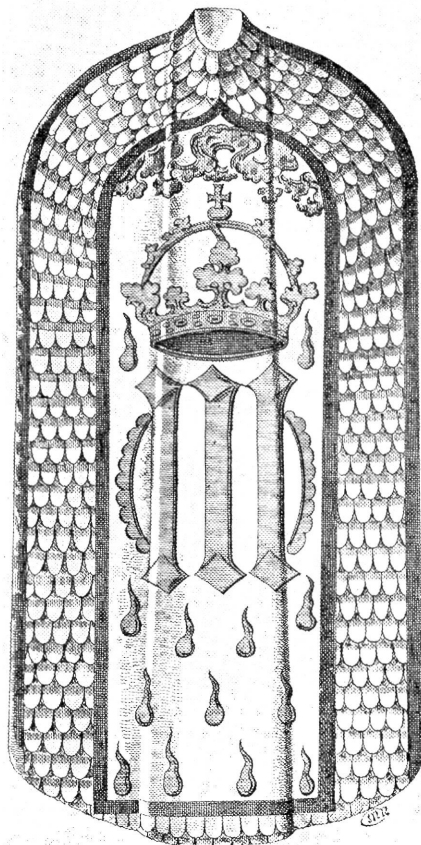
dús, hullámos haja volt. Ugyanúgy áll előttünk korábban tárgyalt egyéb emlékein is.

Mindezen megfigyeléseket egybevetve úgy találjuk, hogy e pavézánkban nem csupán egy középkori magyar védőfegyvert kell látnunk, hanem egy Mátyás király arcképét őrző festményt, amely így igen értékes képzőművészeti emlék is.

A bécsi pavézék közül egy példány a Magyar Nemzeti Múzeumba került. Ez a példány feketével festett pikkelyezett keretezésű. Középrészen nyitott, liliomos korona látható, alatta gótikus M betűvel. A korona oldalainál és az M betű alatt vörös lángnyelvek kígyóznak. A ko-

rona feletti felületet gótikus ízlésű lombozat tölti ki. Ez az állópajzs Mátyás király személyi testőrségének felszereléséből való lehet.

Ezt a pavézét Bécs városa ajándékozta 1848 tavaszán a magyar nemzetnek a bécsi polgári fegyvertárban őrzött pajzsok közül. Küldöttség hozta Budapestre, bemutatták az április 23-án tartott népgyűlésen, s aztán elhelyezték a Nemzeti Múzeumban, ahol ma is megtekinthető.³¹ (8. kép).

8. kép. Pavéze Mátyás király monogrammjával (Magyar Nemzeti Múzeum)

Mátyás király névbetűjével díszített pavézét találunk még a drezdai Történeti Múzeum, valamint a stuttgarti múzeum gyűjteményeiben is.

A kreutzensteini vár Wilczek-féle gyűjteménye őriz egy pavézét, amelynek belső mezejében, lángnyelvek között, címerpajzsban, a fa-

³¹ Kalauz a Régiségtárban. Budapest, 1912. 44. o.

ágon álló, csőrében gyűrűt tartó holló képe díszlik. Feltehető, hogy ez a pavéze-példány is a bécsi városi hadszertár gyűjteményéből került mágnkézbe. (9. kép).

A párizsi Musée de l'Armée gyűjteményében találjuk a Mátyás király temetésére készített tárcsapajzsot. A pajzsot a klérus püspökei és magas rangú tagjai közösen készítették a temetési ünnepség fényének emelésére.

A pajzs anyaga fa, vászonnal és pergamennel van bevonva, festett és aranyozott díszítésű. A pavézékhez viszonyítva kisebb méretű négyszögletes tárcsapajzs ez, középrésze hengeres, gerincszerűen előreugrik, kissé felnyúló orral. A pajzs középső mezejében, lángkévés fonást utánzó keretezésben, Magyarország, Csehország és Dalmácia címere látható, a szív-pajzsban pedig a Hunyadi-család gyűrűt tartó hollós címere.

A címeres belső mezőt apró ívsor keretezi, a csúcsokon egy-egy háromlevelű lóhere-szerű díszítéssel.

A pajzs kerületén széles legenda-szalag húzódik körbe, kisebb címerpajzsokkal, két helyen pedig leveles tölgyággal megszakítva. A koronát ábrázoló címerkép Galícia címere, az ottani püspökség címere a heraldikailag vett jobb oldalon helyezkedik el. A várfokot, felette pedig két csillagot ábrázoló címerkép Ernuszt Zsigmond pécsi püspök címere, a baloldali, fehérrel és vörössel kockázott sas Morvaország, végül az alsó, vágott címer — felső mezejében növekvő oroszlánval, az alsóban pedig hatágú csillaggal — Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost címere. (Ezek a donátorok címerai.)

A domborművű legenda szövege minuscula, olvasata: „ALMA DEI GENITRIX MARIA INTERPELA PRO REGE MATHIA”³² (10. kép).

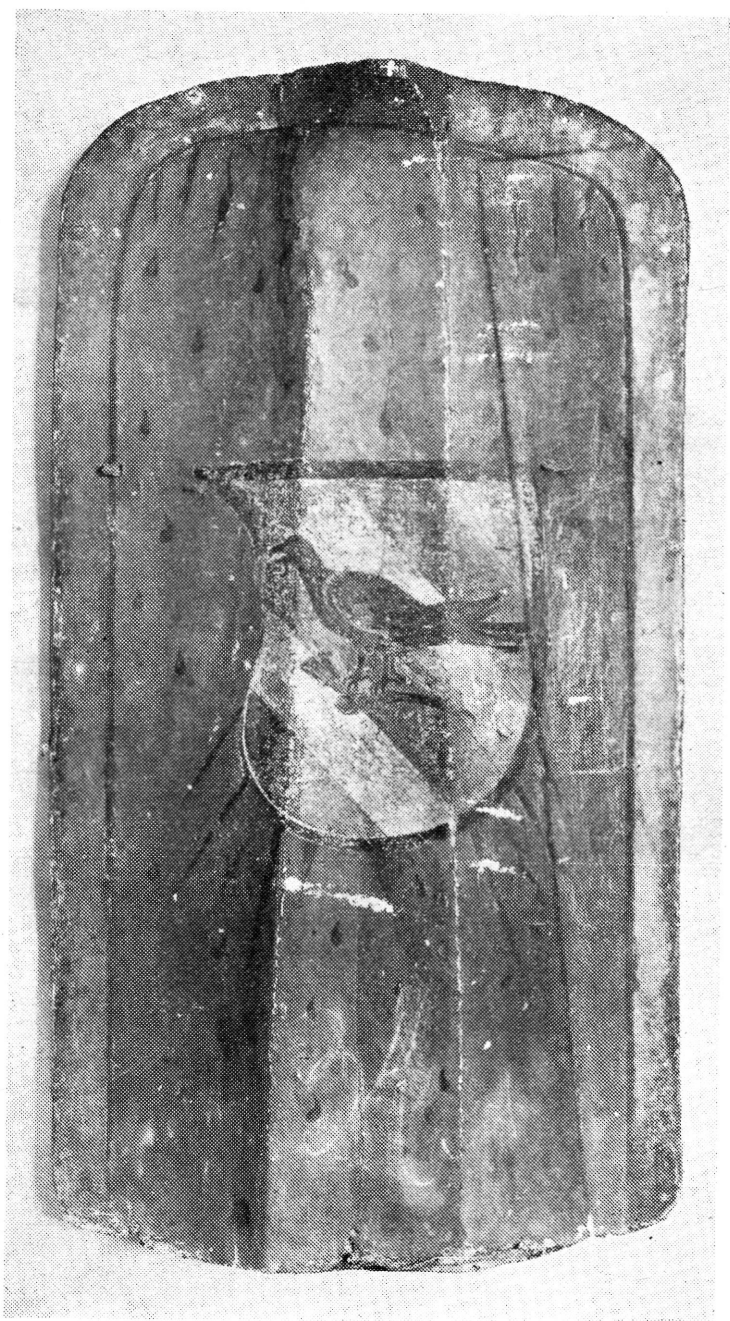
Ezzel a temetési díszpajzsval azonos külsejű pajzsábrázolást találunk Beriszlói Péter 1488. évi címerén. Arra következtetünk, hogy ez a fajta tárcsa ebben a korban Magyarországon általános használatban állott, neve négyszögletes alakja után „kotorgárd”: (a latin „quatuor” [négy], a „gard” [védelem]; jelentése tehát: négyszögű védőeszköz.)

Ez a pajzsféleség korábban Olaszországban divatozott, később, a XV. században, Európa többi országaiban is elterjedt.

Nem lesz érdektelen, ha megemlítjük Mátyás király temetési pajzsának vándorlását a napóleoni háborúk óta. A pajzs korábban a bécsi hadszertár gyűjteményéhez tartozott, ahonnan 1805-ben Napóleon parancsára — számos egyéb történelmi jelentőségű műtárggyal egyetemben — Párizsba, a Musée de l'Armée-ba szállították.

1940-ben, a németek és a franciák közötti fegyverszünet megkötése után, elérkezettnek látszott az idő a Napóleon által elszállított műtárgyak visszaszolgáltatására.

32 Hoffmann Edith: Mátyás király pajzsa Párizsban. Turul, Budapest, 1925. 68—70. o.

9. kép. Pavéze Mátyás címerével (Kreuzenstein, Wilczek-gyűjtemény)

10. kép. Mátyás temetési pajzsa (Musée de l'Armée, Paris)

1941-ben Bécsben külön kiállítás keretében mutatták be a Művészettörténeti Múzeum Fegyvergyűjteményében a visszaszármaztatott 97 darab vérteteket és fegyvertárgyat, közöttük Mátyás király temetési pajzsát is.

A második világháború után a franciák e kiállított vérteteket és fegyvertárgyakat ismét Párizsba szállították, Mátyás király temetési pajzsával együtt.³³

³³ Rüstungen und Waffen, Rückführungen aus dem Musée de l'Armée in Paris. Kunsthistorisches Museum in Wien. Waffensammlung. Wien, 1941. 15. o. 17. sz.